

II. RÉSZ.

AZ ALKOTMÁNYOS SZABADSÁG OKAI.

III. FEJEZET.

A KIRÁLYSÁG EREJÉNEK FORRÁSAI.

Őseink, midőn Európába jöttek, nagy szabadsággal bírtak.

A kormányzás a választott fejedelem, a törzsek vezérei, s a harcosok, a nemzet szabad tagjai között oszlott meg. A vezér és nemzet kötötte szerződésen alapuló kölcsönös kötelezettségek fogalma uralkodott a közállapotokon. A fejedelem, ha esküjét megszegte, felelősségre volt vonható.

Az akkor élt nomád népek mások alig is lehettek, mint szabadok. A közállapotok mind erre hatottak. A fejedelem vagy király választott hadvezér volt, a ki a vele egyenlő szabadok élén szállt harczba, hogy a mit együtt szereztek, a minek kiküzdésében érdeme volt mindenkinek — hisz ez időkből az egyéni vitézségtől függött első sorban az eredmény — abban valamennyien részesek legyenek. Az a vállalat, a melyet nem közös akarattal határoztak el, a melyhez a harcosok nem önszántukból csatlakoztak, jó véggel nem járt. Már annak a megindítása is tehát köztanácskozást és közmegállapodást követelt. Ha a fejedelem híjával volt a tulajdonságoknak, a melyeket benne kerestek és bizalomra többé nem talált, az egész szervezkedésnek végső célja, a harci eredmény, a vezér vagy király letételét kívánta és új választást tett szükségessé.

Harci eszközöket mindenki szerezhetett. Arra, hogy

egy sereg lábra álljon, elég volt, ha kellő számú egyén találkozott, a ki egymással egyesülni és magát egy vezetőnek alávetni hajlandó volt. A sereg kiállítása nem volt olyan privilegiuma a közhatalomnak, mint később, s nem is biztosított neki döntő súlyt. A fegyverre kelt nemzet többségét engedelmességre kényszeríteni nem lehetett. Vagy önként meghajolt a fejedelemnek, vagy nem lehetett vele bírni. A harczyi mesterséggel való foglalkozás és a fegyelem nem adott a nemzet egy részének, a fejedelemtől függő seregeknek, a kisebbségnek, anyagi felsőbbséget a nemzet többségével szemben. A közhatalmat csak a közbizalom juttathatta erőhöz. Szükség sem volt a nemzettől független, állandó, erős felső vezetésre. A mennyi kellett, magától előállott. A harczban elkerülhetetlen fegyelem és egyöntetű vezénylet mindenkinek érdeke volt. Ha volt föladata rátermett fejedelem, engedelmességre számíthatott. Együtt élt, kis területen tanyázott a nép, s helyi érdekek szétágazása, bontó ereje benne nem támadt. Közvetlen személyes befolyása lehetett mindenkire a főnöknek. Az egyes egyén, együtt élve a többivel és saját tulajdonában levő külön várak híjában, az összességgel, a közakarattal nem birt szembeszállani. A nemzeti egység föntartása sem tett tehát szükségessé állandó kormányzati szervezetet. A közigények aránylag csekélyek voltak, a rend és a közbátorság érdeke nem követelt központosító, erős közhatalmat.

A primitiv egyszerűségű társadalom tehát szabad formák közt mozgott. Őseink szabadsága is természetes volt; a nomád népek életének körülményei idézték elő. De mihelyt ez az állapot megváltozott, következményeinek is módosulniok kellett. A legtöbb nép fokozatosan elvesztette eredeti szabadságát; nekünk ellenben sikerült belőle sokat megmen-tenünk. Más alakot öltött, szint hagyott bensősége, de fönmaradt. Szakadatlan egymásutánban a nomádkori szabad-

ságig vihető vissza mai alkotmányunk. Midőn a XVI. és XVII. században a válság fenyegette, már mély gyökeret vert erős hagyományok kötötték a magyar gondolkozáshoz és érzéshez.

Az elhatározó esemény, történetünk nagy ténye, mely e szerencsés fejlődést lehetővé tette, az volt, hogy szabadságunk jókor korlátoztatott; hogy kellő időben, midőn a dolgok természeténél fogva még nem lehetett a nemzet szabad szellemét elfojtani, midőn főleg a chaotikus szét hullástól kellett tartani, s a központosítás, az absolutismus a nemzet életét komolyan még nem veszélyeztette, királyságunk hatalmasan ki tudott bontakozni és hogy ezen az egész koron át fönn tudott maradni.

A középkor közállapotai okozták, hogy olyan királyság mellett, a melynek elég nagy volt az ereje a nemzet egységének a föntartására, a közszabadság valamely nemének ki kellett fejlődnie.

A királyi hatalom keletkezésének és állandó fönmaradásának okai ezért a szabadság okai között elsőrendű szerepet visznek.

Mielőtt tehát azzal foglalkoznám, hogy miért és miképpen tartotta fönn magát az ősi szabad élet; mielőtt tulajdonképpen tárgyamra térnék át: a királyi hatalom emelkedésének és fönmaradásának okait kell vázolnom.

A nomád állapotoknak megfelelő alkotmány mindenütt fölmondotta a szolgálatot és megbomlott, mihelyt nagy területű államok alakultak. A mint a seregek nagy területen szétszóródva megtelepedtek, a mult igényeinek megfelelt összekapcsoló erő tehetetlenné vált, s a társadalom darabokra tört, atómjaira oszlott föl. Az alárendeltségnek az a foka, a mely az egymás közelében élt és egymással személyes érintkezésben maradt harcosok szerves egységét biztosította, elégtelen volt a meghódított fajokkal össze-

keveredett, helyi érdekek hatása alá jutott, s egymástól mértföldnyi távolságban lakó földbirtokosokból képződött új társadalomnak, a pásztornépből földművelővé lett nemzetnek összekapcsolására. A régi központi hatalom nem birt lépést tartani a folyton szaporodó új kívánalmakkal. Új intézményekre, új alkotmányokra volt szükség.

A haladást mindig az biztosítja a legjobban, ha a kívánatos változásokkal olyan tényező azonosítja magát, a mely a köznek az érdekében a maga érdekét is megéli.

E korban a királyság volt ilyen tényező. Érdekét és hivatását abban kereste, a mire a nemzetnek szüksége volt. A törzsökön nyugvó szervezetnek területi állammá fejlesztéséhez látott.

Ama nagyszabású hadjáratok közben, a melyek a népvándorlás idején a barbároknak új hazát nyitottak, a vezér többnyire nagy nimbust szerzett magának. A hódítás, a honalapítás dicsfénye övezte. De még ennél is döntőbb befolyással volt jövőjére, hogy római légkörben új tartalommal gazdagodva, új fogalommá alakult át. Két új forrásból meríthetett erőt új hivatásához.

A keresztény egyházat a pogány invasio végső pusztulással fenyegette. Egész erejét tehát a barbárok megtérítésére fordította. Hogy eredményt lásson, fő gondját a vezérek megnyerésére irányozta. Legtöbbnyire a vezér segítségével sikerült előbb külsőleg meghódítani az új népeket, majd belsőleg is, nagy munka után, áthatva őket, uralkodni rajtuk.

Az egyház érdekévé lett a vezéri állás tekintélyének öregbítése. Rendelkezésökre is bocsátotta egész befolyását. A keresztény vallás óriás sikere így a fejedelemség sikerévé lett. E frigyből fejlődött ki az Isten kegyelméből való királyságnak eszméje. Az egyház áldása fenségessé tette tekintélyét s meggyökerezett a fogalom, hogy a nép akaratától független felsőbb eredete van a polgári főhatalomnak, azzal

az isteni hivatással, hogy a rendet föntartsa és a nép életét magasztos czélok szerint idomítsa.

A római imperatorság emléke és az a fölfogás, hogy ő képviseli a nemzetet, s benne fejeződik ki a közakarát, volt az a másik elem, a mely a királyságot, mint az imperatorság utódját, kiemelte a nép tanácsában nyilvánuló közakarát előtt meghajoló választott vezérnek állásából.

De az ekként átformálódott királyság nehéz feladattal állott szemben.

A legtöbb országban a szilárd állam alakítására irányuló kísérlet nem járt maradandó eredménnyel. Mintha homokon építene a királyság, nagy egyéniségek nagy erőfeszítéseinek többnyire hamar nyoma vész. A részek szerte-húzása csaknem mindenütt diadalmaskodik az összetartó erő fölött. A királyság, ellentétben elméleti nagyságával, tényleg tehetetlenné lesz a legtöbb országban. Ha egyeseknek itt-ott sikerül is a királyságot érvényre juttatni, s a nép életét huzamosabb ideig központosító befolyás alá terelni, a népvándorlás idején létrejött államok egységében előbb-utóbb mégis beáll a hanyatlás. Magyarország a kevés kivételhez tartozik. Sőt egyedül nekünk sikerült a IX. századig Európában államot alkotott népek közül, körülbelől változatlan határokon belől, szakadatlan folytonossággal, az állam egységét a hódítás első percétől kezdve, a nemzet hegemoniája eredeti jellegének állandó megóvásával, a mai napig föntartani.

A hódítás után nálunk is az az állapot támadt, a mely a germán társadalomban mutatkozott. Az ősi szabadság változatlan föntartása az egység megbontását idézte volna elő. A mint az egyes törzsek megtelepedtek és a közösen szerzett hazában földbirtokot kaptak, a régi laza jogi kapcsolatok elégtelenné válnak az egység megóvására. A személyes érintkezés meggyérül. Az egymástól eltérő helyi ér-

dekek érvényesülnek. Az állandó tartózkodás helyeivé lett fekvőségek különös kívánalmai az egy vidéken együtt lakó törzseket szorosán egymáshoz fűzik és a többiektől elválasztják. Ezzel szemben a fejedelem, úgy mint másutt is, az egész nemzet egységes érdekét képviseli. Mint egyebütt, nálunk is, hatalmát növelni igyekeznek, s szövetkezve az egyházzal, hivatása körét tágítja, átalakítja. A fejedelemség az Istentől eredő rendeltetésű királlysággá formálódik át. Szent István Nagy Károly conceptióját fogadja el, az ő államát ülteti át a magyar talajra, az ő munkáját végzi. Szűkebb keretben, de maradandóbban. A mit épít, nem omlik össze. A mit évszázaknak szánt, századokig él. Az ő területi állama föntartja magát mindazon nehézségek ellenére, a melyek másutt a hasonló alkotásokat romba döntötték, Nagy Károly meghal 814-ben, birodalma három részre oszlik 843-ban, 888-ban e három helyen már hétre talá-
lunk; egyikök, a tulajdonképpeni Franciaország, ez időben egymástól csaknem egészen független huszonkilencz hűbérré szakad, egy századdal később pedig ezen egy királtság területén már ötvenöt souverainitás képződött.

Nálunk az egység fönmarad. A királtság nem veszi el tartalmát. Az ország kormányzati épsége nem csorbul. Miként történhetett, hogy a mi Nagy Károly művét foszlányokra tépte, Szent István alkotásán diadalmaskodni nem birt?

Nagy Károly birodalma a maga teljességében meg nem állhatott. Sorsát nem hasonlíthatni össze a magyaréval. Szertelen nagy volt, egymással meg nem férő népeket ölelt föl. A különböző nemzetiségek, a melyeket egyesített, birtokában voltak a független politikai élet legfőbb föltételének, a különálló területnek s közös hagyományokon, alapuló közérzületnek. Károly alkotása nagy világbirodalom volt, időhöz kötött hivatással. Mihelyt a kereszténység uralmát Közép-Európában biztosította, ütött az órája, s

szét kellett hullnia, mert gátat vetett a további fejlődésnek.

A 843-ban egymástól különvált részek további bomlása azonban másként ítélendő meg. Oly okok működtek náluk közre, a melyek a kor általános körülményeiből eredtek, a melyek egész Európát kis tartományokra bontották, s az egységes nemzeti életet csaknem mindenütt tönkre tették.

Még fogyatékosak voltak az eszközök, a melyek segítségével a királyság később nagyra emelkedett; a körülmények még nem kedveztek a központosításnak, s nehezzé tették az egymástól távol lakó tömegeknek egységes kormányzását.

A közlekedés nehézségei, a kereskedelem fejletlensége, a művelődés kezdetleges volta arra munkáltak, hogy nagy tömegekben közszellem ne ébredjen, s hogy az összetartozás érzése csak szűk területen élő egyének közt támadjon, csupán helyi érdekek kapcsolódjanak egymáshoz, s a távolabb levő erőknél egymásra való hatását apaszszák. Kevesebb közös érdeke volt egy-egy nagyobb nemzetnek s a meglevő érdekeket sem értette meg oly világosan, mint később. Ily körülmények között nehéz volt a király föladata. Az eszközök, a melyekkel élt, magok is a helyi hatalmakhoz simultak. A független helyi társadalmak központjai lettek.

A tisztviselők, a király megbizottjai, emancipálták magokat alóla, s a reájok ruházott hatalomnak és vidéköknek fejére nőttek. Kisiklottak a király körme közül. A központtól távol, szerencsájök azon fordult meg, miképpen tudnak a helyi erővel megférti, a maguk vidékén boldogulni. Ha itt erős gyökeret vertek, a messze levő felsőbb hatóságtól nem félték. Ha itt nem sikerült lábukat megvetniök, a király alig tudott rajtok segíteni. A magok emberségéből kellett megállaniök, s ezért függetleneknek

éreztek magokat. Ellenőrzésök csaknem lehetetlen volt. Mindehhez még egy másik körülmény is járult. Tekintélyök és hatalmuk attól függött, hogy hivatalukon kívül volt-e nagyobb földbirtokuk. Földet, várakat kellett nekik adni, különben nem volt erejük a király akaratának végrehajtására. Mihelyt azonban ezeket az anyagi eszközöket megkapták, a helyi érdekek szolgálatába szegődtek, s erőt szereztek az ellenállásra. A földbirtok, összekapcsolva a hivattal, a hivatal természetét bomlasztotta meg. Tendenciája, hogy örök birtokká váljék, a közhatalmat is örökölhető joggá törekedett átváltoztatni. A hol ezélt ért, teljesen megbomlott az államrend. A közhatalmat izról izre tépték, s a souverainitás helyi közegei lettek a helyi souverainek. Ha sikerült a helyi közérzületet irányítaniok, a vidék számot tevő embereit magok köré sorakoztatniok, szilárdabb egység élén állottak, mint a király. Igazibb, egységesebb életet élt egy-egy ilyen tartomány, mint az ország. A kinek hivatása lett volna, hogy a király számára a sereget szervezze és karban tartsa, a sereg urává lett és önhasznára fordította.

A középkor ezen szakában a helyi kis erők függetlenségének a taktikai viszonyok is javára voltak, ezek pedig mindig döntő befolyást gyakoroltak az állam alkataira. A hadakozás föltételei sohasem kedveztek annyira a részek önállóságának, mint ebben a korban. Könnyebbé tették a helyi ellenállást most, midőn csaknem bevehetetlen várak emelkedtek, a melyek segítségével kisebb csapatok nagy tömegekkel is daczolhattak, mint a nomád korszakban, midőn még nem voltak ilyen várak, vagy mint a későbbi századokban, midőn rajtuk az újabb fegyverek már kifogtak. Kedvezőbbek voltak a helyi ellenállásnak e kor körülményei, mint a nomád időkéi, mert míg akkor mindenki könnyen szerezhetett fegyvert, s így kisebb

katonai csoportosításokra szükség nem volt, s velök szemben az egyes is védekezhetett, addig most a nehéz páncélok és várak elkerülhetetlenekké váltak, a mi az erők oly rendezését vonta maga után, a mely mellett az egyes ember önállósága megcsorbult. S inkább kedveztek az idők a helyi ellenállásnak, mint később, midőn hatásos fegyvereket a helyi csoportok már nem tudtak szerezni, s azokat csak a közérő nagy áldozatával lehetett előteremteni. Így minden arra hatott, hogy a nagy államok kicsinyekre szakadjanak. Igazi közvetlen uralom csak odáig terjedt, a meddig a kard éle ért. Ilyen könnyű szerrel jól megvédhető területekre foszlott az ország.

Nálunk is megvoltak ezek a körülmények, de nem bírtak erőt venni a királyságon és az egységen, a melyet ő képviselt és védett meg. Miért?

Mivel a helyi decompositio legtöbbször a hűbérrendszer alakjában mutatkozott, nálunk pedig e rendszer nem bírt olyan föltétlen uralomra jutni, mint Európa többi államában, könnyen támad az az ötlet, hogy ezen különlegességünknek köszönhetjük állapotunk szerencsés alakulását. De ez az okoskodás nem áll meg. Ellentétben van azzal a ténnyel, hogy fokinkint nálunk is elfogadták a hűbér fogalmát; hogy Angliában a teljes merevségében meghonosított hűbérrendszer segítségével sikerült a királyságnak magát föntartania; végül azzal, hogy a hol e rendszer nem bírt teljesen érvényre jutni, ott is győzedelmeskedett a széthúzás, például Olaszországban a városok, Skótiában a clanok függetlensége alakjában.

Annak tehát, hogy Magyarországon a királyság e korban erős maradt, mélyebben rejlő okainak kellett lenni.

A királyság csak úgy boldogulhatott, ha különös körülmények a nemzet egyes tagjaiban és a közszellemben támasztékot szereznek neki.

Okos törvények és intézmények, egyes nagy emberek az általános helyzetnek káros voltát állandóan ellensúlyozni sohasem képesek.

E kor története arról tanuskodik, hogy főleg ott maradt a királyság erős, a hol a nemzetet olyan belső vagy külső veszélyek fenyegették, a melyek az egységes vezetést a társadalomtól is élénken érzett elkerülhetetlen szükségé tették.

Különösen nehéz körülmények kellettek hozzá, hogy primitív állapotban élő emberek között az összetartás érzete ébredjen.

Ezt tapasztaljuk a normannoktól alapított Angliában.

Angliát 1066-ban egy aránylag csekély számú sereg hódította meg, mely a régi lakóktól folyton fenyegetve, ösztönyszerűleg a központban keresett támaszt. A szászok főleg a normann nagyok ellen törtek, kik a régi földbirtokosok jogait bitorolták, azon thanokét, a kikben culminált a szász nemzeti élet. Ez a viszály lehetlenné tette, hogy a vidék egész népe összetartó egységgé szervezkedjék. A normann uralmat fenyegető veszedelem a hódítóknban ébren tartotta az egységes vezetés szükségének érzetét.

A királyok ügyesen kiaknázták e helyzetet. Egvrészt jogvédelmet ígérve a szászoknak, s kaczerkodva velök, másrészt a veszélyben forgó normann érdeket képviselve, az államot alkotó mindkét fajt magukhoz kapcsolták.

Ezért volt az állam egységes alkata természetes, ezért lehetett azt föntartani.

Franciaországban ellenkező volt a helyzet s ellenkező az eredmény is.

A frank törzsek annyival erőteljesebbek voltak, mint az alávetettséghez szokott gall nép és az izolált római polgárság, hogy uralmuk belőlről egy pillanatig sem forgott veszélyben.

Kívülről sem fenyegette őket oly természetű veszedelem, mely a frank nemzeti önérzetet ébren tartotta és az egységes vezetés szükségének érzetét támasztotta volna bennök.

Nagy Károly ezt a veszélyt elhárította. Az ő ideje óta a frank a világ urának érezte magát. A biztosság ezen tudata utat tört a kor decentralisáló törekvésének. Az összekapcsoló erők a háttérbe szorultak, mert fölöslegeseeknek tartattak, a szertehúzókat elébbre kerültek. Nagy Károly intézményei ezen iránynak nem birnak ellenállani. Magok is a decentralisatio szolgálatába szegődnek. A hűbérrendszer, a melyet Nagy Károly az egység alapjává akart tenni, a helyi, a tartománybeli erőket szervezi. Nem az államot, hanem a részek önállóságát élteti. Az egység fölbomlása részben a fajok, részben a geographiai és topographiai helyzet, részben a földbirtok véletlen szeszélyű öröklési rendje szerint történik. Nem a nemzetiségi elv győzelme, mert annyi-féle törzs és nemzeti árnyéklat nem volt a birodalomban, a hány független hatalom keletkezik. A souverainitás eme megoszlásának fő oka, hogy a közérzülettől nem támogatott központ nem képes a közállapotoktól ápolt helyi érdekekkel és helyi hatalmakkal megküzdeni.

Nálunk sem sikerül a királyok vállalkozása, ha általános okok meg nem értetik a nemzettel az egység becsét és szükségét, s ha a nemzet tagjai nem félnek annyira az állam gyengeségétől, hogy az ellene való védelem céljából saját szabadságuk korlátozását is eltűrik.

Positiv adataink ugyan nincsenek, de ha tekintjük a magyarok helyzetét Európában; ha fontolóra vesszük a tényt, hogy alig szűnünk meg offensív kirohanásainkkal, mindjárt kezdődik a fejedelmi hatalom emelkedésének a kora; ha meggondoljuk, hogy őseink már ezen időben példát mutattak a politikai érettségben: nem kételkedhetünk benne, hogy a függetlenségüket fenyegető veszedelem

értette meg velök, hogy a központi hatalom erejét fokozniok kell.

A magyar nemzet azon helyzetben van, a melybe minden olyan faj jut, a mely magánál erősebb népek között él: csak egysége és összetartása mentheti meg.

A nemzet ezt megéri. Kész szabadságát korlátozni, s fejedelmének segítségére lenni az egység fentartásában, midőn más műveltebb népek az állami rend szükségét még alig érzik. Fölfogja érdekét és nem egy kedves szokását, nem egy jogát áldozza föl miatta, holott más fejlettebb fajok veszni hagyják államukat, hogy szabadságaikat zavartalanul élvezhessék. Mi lehetett ennek oka? Mi idézhette elő, hogy őseink, a kiknek az engedelmesség soha sem esett könnyen, a kik büszkeségben, rakoncátlan szellemben mindenkivel versenyeztek, a királyi hatalmat ápolják, támogatják, erőben tartják, midőn másutt elfordul tőle a közérzület?

A magyar nem tagja ama világot hódító nagy népcsaládnak, a mely környezi. Rokonyelv, régi szomszédság, közös istenek imádása hozzá nem csatolja. Elszakadva atyafiaitól, idegen világba került. Ismerjük a nyugati krónikások följegyzéseit, a melyekben őseinkről megemlékeznek. Alig tartják őket embereknek; valami ördög-féle szörnyeknek nézik. Formájuk, beszédök, szokásaik választófalat emelnek közéjük és a többiek közé. Nem természetes-e, ha ezek irányában némileg hasonló érzés támad a magyarokban? Nem természetes-e, hogy másféle lényeknek képzelvén magokat, mint a kikkel az új világban összekerültek, az őket egymáshoz fűző közös öntudat megerősödik, s ösztönszerűleg csomóba verődnek, mint az állat, ha a veszélynek neszét veszi? Ha valamelyikök, elszakadva a nemzet zömétől, idegen uralom alá jut, kinosabban szenved és nehezebben tűri állapotát, mint ugyanilyen esetben

a gall, a burgundi vagy a frank, a ki rokonokhoz, a magáéhoz hasonló szokású és műveltségű fajokhoz csatlakozhatik. A nemzetet fenyegető veszélyt a magyarnál az egyén közvetlenül érzi.

Nem elvont fogalmak, nem csak a fajnak, a hazának magasztosabb, eszményibb szeretete, nem a kötelesség érzete az állam iránt voltak azon erők, a melyek itt működtek. Az elhatározó ok minden egyesnek az az ösztönszerű aggodalma lehetett, hogy olyan emberek uralma alá jut, kik benne alig látnak embertársat, kik megvetik, kiket nem ért és a kik őt sem értik meg, kik más agyagból lévén gyúrva, másképp gondolkoznak, éreznek és cselekesznek, mint ő. Közvetlen és erős rúgó volt ez az aggodalom; az önzésből fakadt. Ezért volt állandó és szabhatott egész történetünknek irányt.

A nemzeti egység iránt fogékonyvá lett minden magyar ember lelke, mert ez az egység mindenkinek közvetlenül érzett egyéni érdekeivel is összekapcsolódott. A mikor más nemzetek még keveset törődnek az állam, az összeség ügyeivel, nálunk erős közérzet van és támogatja a királyt nehéz földadatában.

Veszélyeztetett helyzetünk fajunk legnagyobb erényének lett okozójává: a nemzeti erős érzületnek. Neki köszönhetjük, hogy egységesek maradtunk, mikor más népek széjjelmáltak; hogy megküzdhattünk nálunk hatalmasabb tényezőkkel; hogy önkormányzatunknak egy ezredéven át való megóvásával olyant teremtettünk, a mire büszkék lehetünk, a mi méltókká tesz reá, hogy helyet foglaljunk a kiváló nemzetek sorában. A jövőben is csak úgy tarthatjuk fenn magunkat, ha megőrizzük erős faji érzetünket, ha ezt a nélkül, hogy bensőségében, mélységében, igaz voltában gyengülne, a modern világ tágabb, humanitáriusabb fölfogásával, európai szellemével össze tudjuk egyeztetni,

s ha fajunk hő és törhetetlen szeretete mellett mások gyűlöletétől mentek birunk maradni. Veszélyeztetett helyzetünk tudata teremtette meg az összetartás érzetét, s e tudat volt multunk főszerencséje. Ez óvjon meg bennünket a jövőben is a balga chauvinismustól, a mely nem erő, nem az a nyugodt önérzet, a mely embernek és nemzetnek egyedül válik díszére és hasznára, hanem léha hiúság, a mely elvakít, egyént és nemzetet egyaránt nevetségessé és gyengévé tesz, őket a maguk hibáinak megismerésében megakadályozza, s hajlandóságot kelt bennök kockázatos vállalatokra, mert saját erejükről és hatalmukról túlzott fogalmakat támaszt; nem kelt rokonszenvet, mert csak sérteni tud, nem ébreszt tiszteletet, mert, mint minden kérkedés, csak megmosolyogni való.

Még egy körülménynek lehetett az a hatása a magyarra, hogy egy erős központ szükségéről győződjenek meg.

Úgy látszik, hogy a magyar hódítók a lakosságnak kis részét tették, s az idegen fajok, főleg az ország hegyes vidékein, a hová a magyar letelepedni nem szeretett, eredeti nemzetiségöket megtartották. Habár nincs bebizonyítva, valószínű, hogy az északi megyékben ma élő szlávjaink a régi lakóktól származnak.

Nem kell-e hinni, hogy ez az állapot ugyanazzal a hatással volt a magyarokra, mint a milyennel volt Angliában a normannokra hasonló helyzetük?

Történelmünk, igaz, e régi fajok elégedettségéről, pártütéséről mit sem tud. De ez még nem bizonyítja, hogy ilyen természetű fölkelések nem voltak, s a följegyzéseknek egyebekben is sajnálni való némasága legfeljebb arról tanuskodik, hogy szervezett nagy harc a régi uralom helyreállításáért nem folyt. Ennél többet a történelmi bizonyítékok hiányából következtetni nem lehet. Csuda számba menne, ha Pannonia régi lakosai a magyar hegemoniát az ellenállás minden kísérlete nélkül fogadták volna el. A mi-

ről, a római uralomtól kezdve a török birodalom bomlásának megindulásáig, az egész világ története tanuskodik, annak nálunk is meg kellett történnie. A népelet psychológiája azt a föltevést támogatja, hogy az idegen fajok rossz szemmel néztek őseinkre, kik bitorlók voltak, kik fegyverrel hódították meg őket, kik az éppen emelkedőben levő ősi fajokat atyáik örökségétől fosztották meg. Bizonyos, hogy ez fáj nekik, hogy ennek emléke fiuról fiura szállt, s nem valószínű-e, hogy a nemzetiségek elégedetlensége és megbizhatatlansága itt-ott apró rablásokban, másutt fenyegetődző morajban nyilvánult, s hogy ennek hatása volt a magyar ember világfölfogására és nemzeti ösztönének fejlesztésére?

A magyar, a ki látja, hogy kívülről ellenségek fenyegetik, s hogy bent az országban is idegen és tőle húzódozó elemek élnek, a kinek udvarnépe más eredetű, nyelvű, gondolkozású, jellemű, mint ő, nem lesz helyi érdekekért lelkesedő hazafi, hanem az egységes hazáért hevül; megérti, hogy össze kell tartania, megérti, hogy egységének és ezzel hegemoniájának első föltétele a királyi hatalom.

Ha ilyen volt a helyzet, s ha nincs igazuk azoknak, kik azt állítják, hogy Szt. István idejében már egynyelvű volt az ország, sokszoros fontosságúvá kellett e ténynek válnia az egység föntartása szempontjából, mert éppen ott éreztethette hatását, a hol legkönnyebben képződhetett volna helyi különállás: a nehezen megközelíthető hegyes vidékeken.

A hol a magyar csak magyart látva, az erő öntudatában nevelkedett, a különválás geographiai föltételei nem voltak meg. A magyarlakta részek a közelben tanyázó udvar keze ügyébe estek, a hol könnyebb volt a korona tekintélyének a megóvása.

A királyság erejének megszilárdítását annak is köszöni, hogy jókor alapított meg. A támadó hadjárat kudarcza bizonyosságát adta, hogy a régi rendszer idejét múlta. Sokan megértették, hogy elkerülhetetlen a szigorubb fegyelem és szorosabb szervezet, a királyságtól fölkarolt belső átalakulás, a nyugati vallás és művelődés elfogadása.

A normann királyságnak nagy hasznára volt, hogy fegyelmezett hadserege lett államának vezető osztálya.

Ezzel szemben Nagy Károlynak kárára esett, hogy már majdnem háromszáz évig éltek a frank hódítók új hazájokban a nélkül, hogy államukat csak valamennyire is szilárd egységgé alakították volna, úgy hogy a természetes hatások szétrepesztő erejét semmi sem tartóztatta föl, s Károlynak a már külön egységekké forrt vidéki szervezeteket kellett megbontania.

Szt. István, ha helyzete nem is volt olyan kedvező, mint Hódító Vilmosé, sokkal könnyebb föladattal állott szemben, mint Károly. A nemzet, a melynek élére jutott, félig nomád volt, még nem nőtt össze a talajjal, a melyen élt, a lakosság még sűrűn érintkezett egymással, s a helyi központok köré fűződő szervezet még ki nem fejlődhetett.

Még nem bontakozott ki a társadalom szabad tagjai, a hódítók között az a rendszeres hierarchia, a mely valamely vidék lakóinak vezért és egységes szervezetet adhattott. A törzs bomlófélben volt, új szervezet pedig még nem foglalta el helyét. A népvándorlás idejétől öröklött közszellem és egyenlőségi ösztön még éber volt; bennök találhatta a királyság éltető erejét és fő szövetségesét a nemzetnek vidékek szerint való szervezkedése és szétmálása ellen. Nem akarták a magyarok egymás felsőbbségét elismerni, nem akartak egymásnak engedelmeskedni. Ha meg kellett hajolni valaki előtt, erre csak a nemzet élén álló fejede-

lemmel, majd királylyal, nem pedig a velök egyenlő vítézzel szemben voltak hajlandók. Annak idejében a frankokban is megvolt ez a büszke kényesség, de még nem volt erős királyságuk, a mely kiaknázhatta volna; a mikor pedig ez megalakult, a vagyon egyenlőtlensége, az erősebb zsarnokoskodása a gyengébb fölött már rég megváltoztatta a nemzet jellemét, s az élet iskolája már rég elfogadtatta vele azt a tant, hogy a szerencsés szomszédnak engedelmességgel tartozik és iránta a hűséget megszegnien nem szabad, mert cserében védelmében részesül, a mire a király részéről számot nem tarthat.

Nálunk a társadalom egyenlőtlenségéből fakadó érzelmek és szokások még nem bírtak hagyományokká szilárdulni.

A fekvő birtok és a hatalom dolgában keletkezett egyenlőtlenség, a mely e századokban nálunk is nőttön nőtt, s a vele járó túlkapások és erőszakoskodások a magyar nemzetnek ezekhez még nem szokott zömét, az apró embereket, a kik éppen olyan teljesjogú szabad magyaroknak érezték magokat, mint a minők szerencsés társaik vagy a külföldről jött új honosok voltak, a király szövetségeseivé tették.

E lelki motívumokhoz még az is járult, hogy a királyság olyan vallási és társadalmi forradalmat indított meg, a mely, ha rosszul üt ki, a királyság teljes bukását idézhette elő, mivel azonban siker koronázta, erejének egyik forrásává lett. Az új kor két alapvető elvének, a keresztény hitnek és a magánbirtok szerzéséhez való jognak diadalát a királyság mozdította elő. Sok szenvedélyes vágyat és nagy érdeket fűzött ezzel magához.

A hatalmat jogossá az teszi, hogy nagy hivatást tölt be, hogy valamely nemzet létének egészséges és szilárd alapokat vet, hogy a koron uralkodó legmagasztosabb eszmék nevéhez kapcsolódnak.

Mi lehet éltetőbb és üdvösebb, mint a kor géniuszával, a világtörténetet teremtő erővel összhangzásban alkotni?

A királyság mindezen lelki forrásokból merítette hatalmának föltételeit. Az osztatlanul maradt nemzet szeme rajta csügg, mert rászorult az egységes vezetésre; a magyarság érzi, hogy az övénel annyival különb nyugati hatalom küszöbén, s fenyegetve a keleti betörésektől, idegen fajok közepén, nemzeti egység nélkül léte forog veszélyben. A királyság összeolvad a nemzeti életnek minden egyes magyar emberre nézve sokszorosán becses fogalmával. A nemzeti dicsőség és függetlenség jelképévé lesz. Döntő pillanatokban legalább a magyarok túlnyomó többsége vele érez, mert egyéni érdeke is kívánja, hogy a magyar király jogara a tőle teljesen idegen szomszéd uralmától megóvja. E mellett a nemzet zöme, a köznemesség, benne keresi a nagyok ellen támaszát; az egyházat különösen benső kötelekek fűzik hozzá; a magántulajdon az ő hatalmában látja biztosságát. A közérzületnek csak a királyság és a nemzeti egység felel meg, nem pedig, mint nyugaton, a feudális főúr és a tartomány. Az engedelmisség és a hála hagyományai csak irányában élnek, nem pedig, mint amott, az egyes vidékek vezérlő hatalmai iránt. A közsükségek kielégítését tőle várják, nem a függetlenné vált egyes részekről. A magyarok szemében az egyedül igaz életet élő egység: az osztatlan nemzet, az, a melyet a király képvisel.

Ezek a körülmények okozták az Árpádok emelkedését, ezek tették lehetővé, hogy a királyság nálunk megoldhatta föladatát, mikor Európa többi államában elhagyta az ereje.

Mind e lelki momentumok, a változó körülményekhez képest majd több, majd kevesebb bensőséggel, végig kísérik a királyságot a mohácsi vészig; ezen motivumokból fakadt az az erő, a mely azt nagy veszélyek után újra és újra talpra

állítja, s sokszor mostoha sorsa ellenére a legnemzetibb intézménynyé avatja, s a mely a magyar fajt olyan royalistává tudta tenni, hogy alig van párja Európában.

De ezek a lelki momentumok mind csak lehetővé teszik, hogy a királyság erős legyen azon körülmények ellenére is, a melyek helyzetét a középkorban mindenütt megnehezítették.

Nagy erőfeszítésre és sok ok közrehatására volt szükség, hogy a királyság ezzel a lehetőséggel élve, ötszáz éven át, a sorsnak sokszor sujtó csapásai közben, a nemzet vezére birjon maradni. Főntebb mondottam, hogy a leghelyesebb emberi akarat sem képes az általános körülmények ellenére állandó sikert elérni.

De megfordítva: kedvező körülmények nyom nélkül mulnak el, ha nem élnek a kínálkozó alkalommal.

Bölcs törvények és nagy tettek nélkül sok századig fõnn nem tarthatja magát a királyság sem.

Ha mindezekre ki akarnék terjeszkedni, egész történetünket ebben a fejezetben kellene megírnom. Ezért csak egynémelyeket említek meg.

A legelső, hogy aránylag sok kitünõ királyunk volt. Nagy eredményt értek-e el valaha nagy emberek nélkül?

Az Árpád-ház kiváló tehetségű dynastia volt. Rátermett arra, hogy a harcias magyar fajt birni tudja. Mind-egyikök vitéz, midégyikök a maga akaratán járó, mind-egyikök tud parancsolni és a lelkeket megfékezni. Még a gyengébbektől sem lehet megtagadni a tehetséget. Minden századnak kijut a maga nagy fejedelme, a ki helyreüti, a mit a kisebbek elmulasztottak, a ki új tőkét gyűjt a következők számára. Szt. István, Szt. László és Kálmán, e három óriás, a XI. század díszei. A királyság különös szerencséje, hogy keletkezése idejében ezen duzzadó erő volt rendelkezésére. Az intézmények becsét sokszorosan

növeli azon férfiak tekintélye, a kiktől származnak s a kik érettök mintegy az utókor előtt felelnek. A helyesen végzett alapvető munkát semmi sem pótolhatja. Szilárdsága a maradandóságnak mindig első kelléke. Ezért megmérhetetlen szerencse, hogy a kik a királyság épületének falait rakták, szellemi nagy tulajdonságokkal ékeskedtek, s hogy csodaszerű volt a nimbusuk.

Ki nem lehet számítani, hogy e körülményeknek mekkora volt a hatásuk, valamint annak is, hogy e nagyjaink nem ama zord jellemű férfiak közül valók voltak, kik félelmet gerjesztenek, tiszteletet parancsolnak ugyan, de szeretetet, ragaszkodást ébreszteni képtelenek; hanem ellenkezőleg, lényök bűbájának varázsával ragadták meg a kedélyeket. Az angol Hódító Vilmos és II. Henrik is nagyszabású férfiak voltak, de nem emelték olyan ragyogó fényre a királyságot, mert nem bírtak a nemzeti poesis olyan dicsfénytől övezett alakjaivá lenni, mint a két szent király.

A XII. század nagy királya III. Béla, a XIII-é IV. Béla.

Az Árpádok kihaltával is jutott minden századnak egy-egy nagy fejedelem. Róbert Károly és Nagy Lajos a XIV-nek, Mátyás a XV-nek.

A nagy férfiak érdeme nem csak az szokott lenni, hogy a politikai momentumot, a melyben élnek, a magok akarata szerint bírják idomítani s a váltakozó hatalmi körülményeket a maguk javára tudják fordítani, hanem a legmegbecsülhetlenebb tulajdonságuk az, hogy a perczkínálta hasznot maradandó intézményekben örökítik meg, hogy úgy mondjam, az anyaghoz kötik, az utókor számára lélánczolják.

A királyságnak századokra szóló erejét is az alapította meg, hogy nagy férfiak a kedvező körülményeket életrevaló alkotások megtestesítésére fordították. Melyek voltak ezek legfőbbjei?

Mindig attól függ valamely intézmény étetrevalósága, hogy mennyire bírja föladatát betölteni.

Mivel a királyi hivatás első sorban a nemzeti függetlenség védelme, a siker főleg azon fordul meg, hogy miképpen végzi ezt a teendőjét.

A király elejétől fogva a legfőbb hadúr, az állam első katonája. Esküje kötelezi, hogy az ország határait megvédje. Ennek beváltására irányul mindig legfőbb törekvése. Fogadalmi közül egyhez sem ragaszkodott olyan tántoríthatatlan hűséggel, mint ehhez.

Döntő fontosságú jövőnkre nézve, hogy az első királyoknak teljesen sikerül is a nemzetet saját vezetésök mellett a harci célokhoz képest szervezni. Minden szabad magyar katonaköteles és a király parancsa alatt szolgál. Az egész országot behálózott nagyszámú várbirtokok telepesei külön hadi szolgálatot tartoznak teljesíteni. Az ispán, a tizedes, csupa királyi tisztviselők állanak az élükön.

A király zsoldos csapatokat is tart s egyes urakat nagyobb adományok fejében kötelez bizonyos számú katonaság tartására. A sereg zömét azonban a fegyverben álló nemzetnek előbb felsorolt elemei alkotják.

E rendszer közvetlen összeköttetést hozott létre a király és a nemzet széles rétegei között. A nemzet katonai szervezete a polgári társadalomnak is szervezetévé lesz, s a sereg központosítása a társadalom központosításának akkorában lehető legnagyobb fokát éri el, s az állami életnek az akkori idők kívánalmait kielégítő legteljesebb összhangzását hozza létre. Hatalmat biztosít a királynak, de e hatalmat korlátozza is és megnehezíti a vele való visszaélést. Midőn a királyt abba a helyzetbe juttatja, hogy ha a nemzettel banni tud, ennek egész erejét a külföld ellen állíthatja, ugyanakkor lehetetlenné teszi, hogy ezt az erőt a nemzet ellen fordítsa. A nemzetet a király számára szer-

vezi, a királyságot pedig arra szorítja, hogy a nemzettel összhangzásban éljen.

Az idők jártával azonban ez a szervezet bomlásnak indul, s képtelenné válik katonai föladatának sikeres teljesítésére.

Ezzel megnehezül a királyság helyzete.

A várnépek harcra fegyelmezett csapatait pótolnia kellett. Az Anjouk idejében részben a hazafiságtól, részben a becsvágytól sarkalt aristokratia katonái töltik be ezt az ürt. A magánosok zászlóaljai alkották Nagy Lajos seregének javarészét.

E rendszer a nagy király szellemi felsőségénél fogva jól működött, de nagy veszélyek csiráját rejtette magában.

A zászlóaljak fejében a koronajavak jórésze a nagyok birtokába jut. Nem a király, hanem a kevésbé megbízható magánosok kezében van a hadi erő túlnyomó része. Ha ez a rendszer válik az egyetlenné, a királyság elveszti uralmát a kard fölött, s vele létének egyik alapja rendül meg.

A királyságot megmenti az, hogy képes más szervezetű seregről gondoskodni.

Érdekének az felelt volna meg leginkább, ha állandó, rendes sereget szervezhet.

Ha a toborzott sereg válik a véderő gerinczévé, Magyarország története más fordulatot vesz. De hagyományai-
val ellentétben van, hogy a nemzet zsoldosokra bízza a maga védelmét. Nagyértékű adózási kiváltságok megszüntetését vonná ez maga után, s a harcias nemzet önérzetét sértené.

Igy csak Mátyás uralkodása idejében hódít tért a fizetett rendes sereg.

A királyság más eszközhöz kénytelen folyamodni, hogy ura maradjon a haderőnek.

A nagy urak zászlóaljain kívül újra szervezi a nem-

zeti haderőt. A nemesek általános hadi kötelezettségét megújítja. Melléje állítja a birtokosság azon kötelességét, hogy jobbágysági arányában katonát szolgáltatasson.

A törvény betűje gondoskodik róla, hogy ezen erő nemzeti feladatainak megfeleljen és a király befolyása alatt maradjon. A legtöbb úrnak banderiumát a megyék zászlóaljai közé osztják be és királyi tisztviselőknek rendelik alá.

A törvény szerint megint állami méltóságoktól vezetett csapatok alkotják a nemzet erejét. A nagy urak seregén kívül a királynak és az országnak is van katonasága. De a király a törvényt nem bírja szigorúan végrehajtani. A vegyesházbeli királyok nem merítenek a haderő szervezetéből annyi hatalmat, mint az Árpádok; de mivel a legkedvezőtlenebb körülmények között is a magánosok seregein kívül országos erő létezik, a nemzet egysége és a korona tekintélye mindig talál védőre.

A királyság még legszomorúbb perczeiben sem süllyed odáig, a hová Európa több fejedelemsége hanyatlott. A nemzet erejének olyan megfeszítése válik törvényes kötelességgé, a minőre ez időkből kevés népnél akadunk. A török veszély tette lehetővé, hogy a király elfogadtassa e terhes kötelezettséget. Ez pótolja azt a lélektani momentumot, a melyet a korábbi időben a nyugati Európától való idegenkedésünk támasztott, a mely nem szűnt meg, de gyengült. A török éppen olyan idegen tőlünk, mint volt hajdanában a germán vagy szláv. Ő ébreszti bennünk azt az érzést, hogy erős királyra van szükségünk. Mindenkinek egyéni érdeke és érzelme sinli meg, ha a szultán hatalma alá kerül.

A védelem másik eszköze a vagyoni erő. A királyságnak gazdagnak kell lennie, hogy hatalmát föntartsa.

Az Árpádok erről is gondoskodtak.

Szent István óriási fekvőségeket foglal le a korona

számára. A vámok, a pénzverésből eredő haszon és némely állandó adó mellett nagy földbirtokának a jövedelme a korona legfőbb pénzforrása.

Megbecsülhetetlen értékű a királyságra nézve, hogy e forrásból a nemzet akaratától függetlenül állandó természetű jövedelmet meríthet.

De idővel e részben is megromlik a király helyzete. A nemzet zömétől helyeselt azon politika ellenére, hogy védelemre szánt birtokok el ne pazaroltassanak, s annak ellenére, hogy az Árpád ház királyai elődjeik túlságos adományszámlájának visszafoglalásán iparkodnak, a királyi földbirtok egyre apad. Az adó kiváltságok terjedése is kárára van a kincstárnak.

Éppen akkor, mikor a véderőbeli viszonyok is a királyságra nézve mind súlyosabbakká alakulnak, s csak zsoldos seregek segítségével biztosíthatta volna felsőbbtségét, a mikor tehát mindenekelőtt pénzre lett volna szüksége, éppen akkor szárad ki ennek a forrása. Ha biztos és állandó új jövedelmeket teremt és zsoldos seregeket tart, a királyság nálunk is absolutizmusra törhet, mint Európa legtöbb más államában.

Történetünkre nézve a legnagyobb fontosságú, hogy ez nem vált lehetővé, s hogy mikor a zsoldos hadak szüksége mind inkább fokozódik, a király állandó vagyona annyira megfogy, hogy csak rendkívüli és új adók útján segíthet magán.

A Hunyadiak korától fogva a királyság rászorul országgyűlésileg megszavazott hadi adóra. E nélkül meg nem élhet.

De a nemzet áldozatkészségénél fogva a király most is eleget tehet kötelességének. Nehezebb hivatását betöltenie, de nem lehetetlen. Hanyatlása legszomorúbb korszakában is bír még annyi erővel, hogy a nemzet egysé-

gét föntartsa és a társadalomnak fölbomlását megakadályozza.

Az ország védelmén kívül a királyság föladata a tőle alapított új jogrend megszilárdítása. Ennek is az Árpádok vetik meg biztos alapját. A királyságot teszik minden jog forrásává. A jogszabályok az ő hozzájárulásával és az ő nevében keletkeznek. A meglevő jogot is ő és közegei alkalmazzák. Az ispánok, Nagy Károly grófjaihoz és Hódító Vilmos sheriffjeihez hasonlóan, magokban egyesítik a katonai és közigazgatási teendőket. Mind a két minőségben a király parancsára és nevében járnak el. A király nevezi ki őket és általuk kormányoz. A törvénykezés többi közegei is nagyrészt királyiak.

E mellett az Árpádok sokszor kelnek útra, személyesen érintkeznek az egyes vidékek lakosságával, s maguk tapintanak a közérzület üterére. Mint az igazság forrása, fölebbezési forum, a kegyelem kútfeje, a jogrend föntartója, a király az élet sokfelé elágazó ügyeiben dönt.

De a decentralisatio itt is harezban áll az állam egységes kormányzatával. A külföldi példáktól szítva és a hatalmi viszonyoktól támogatva, minduntalan fölüti fejét a törekvés, hogy az egyes országrészek kormányzatát a királytól s az egységes nemzeti szervezettől elvonják s a földbirtokkal összekapcsoltan egyes nagyok kezébe juttassák.

De ez az irány nem bír diadalmaskodni. A törvényhozás, közigazgatás és igazságszolgáltatás nagyjában egységes és királyi marad. A hivatalok nem szűnnek meg államiak lenni, a felségjog nem válik magánosok jogává. A választás rendszere századok multán kezd a kinevezés mellett lábat vetni, de nem a királyi souverainitás, a nemzeti egység rovására; ellenkezőleg, olyan elemeket részesít a közigazgatás hatalmában, melyek a királyság szövet-

ségei az egységért vívott küzdelmében. A megyei önkormányzat nem a királyság ellen irányul, ellenkezőleg, segíti földadatai megoldásában. Az a hatáskör, melyet a királytól függő közegek betölteni úgy sem bírnának, a mely egyebütt a nagybirtok, a vidéken uralkodó sziklavárok tulajdonosai kezébe kerül s az állam széthullását mozditja elő, nálunk a megyei közönség szervezeténél fogva az egységes nemzeti élet szolgálatában marad.

A mint láttuk, az Árpádok hatalmának egyik forrása a kereszténység meghonosítása és az egyház fölött gyakorolt protectio volt.

E forrás is megmarad és belőle állandóan erőt meríthet a királyság. A munkát, a melyet jelenleg a napi sajtó és a tudomány együtt végeznek, a középkorban az egyház egymaga teljesítette. A szereplő egyének hírnevét és dicsőségét a jelen és az utókor szemében a papok állapították meg, népszerűség és köztisztelet szerzése vagy elvesztése jórészt rajtok állott. Ez adott becsét a dicsfénynek, a melylyel a szent királyok alakját övezték. A magyar királyság fogalmát az isteni áldás és a papság propagandája olyan fenségessé tette, a milyenné tenni ez időben más tényező képes nem volt. A királynak gyakran csodatevő erőt tulajdonítanak. István és László sírján a vakok szeme látásra nyílik, a siketek füle befogadja a szót.

Az összhang az egyházzal még közvetlenebb haszonnal is járt. Az Árpádok, valamint későbbi királyaink is, mindent egybevetve, jó viszonyban voltak a szent székkal. A ki meggondolja, hogy a császárságnak Rómával vívott hosszú küzdelme milyen nagy kárára volt, s hogy e két legfőbb tekintélynek összeütközése mennyire megnehezítette az állam szervezkedését, csak az ítélheti meg, hogy milyen hasznára volt a magyar királyságnak az ilyen mélyreható harcz elkerülése. Főleg azért volt áldásos ezen

összhang, mert nem kellett azt a királyi jogok föladásával, a pápa érdekeinek és a hozzájuk fűződő szenvedelmeknek vak fölkarolásával megvásárolni. Magyarország külső politikáját a maga szükségei szerint szabhatta meg, az egyházi beneficiumok betöltésénél pedig olyan szabad kezét tartott fönn magának, mint kevés más állam. Az apostoli király jogain több csorba esett, de annyi befolyást mindig megővött, hogy az ecclesiát magától függőben tartsa.

Az egyház kezén levő óriás vagyonnál és a vele járó hatalomnál fogva nagy volt ezen befolyás jelentősége. Az egyházi banderiumok, a melyekre biztosabban lehetett számítani, mint a világi nagyok zászlóaljaira, a főpapok erkölcsi súlya, s a be nem töltött beneficiumok időközi jövedelme nagy segítségére voltak a királyságnak nehéz napjaiban.

De állapodjunk meg.

Vázlatát adtam az okoknak, a melyek képessé tették a királyságot arra, hogy föntartsa az ország kormányzati egységét.

Az Árpádok a királyságot szilárd alapokra fektették. Utánuk hatalma sülyed, de nem enyészik el. A nemzet egységének és függetlenségének személyesítője marad. A nemzeti idealismus és büszkeség a király állandó szövetségese. Veszedelmes helyzete megérteti a nemzettel, hogy a királyság nélkül fönn nem állhat. A nagy okok, a melyek az Árpádok hatalmát általánosan érzett szükséggé tették, később sem szűnnek meg működni, s lehetővé teszik, hogy a királyság, követve magasztos hivatását, mindig új meg új erőt merítsen a népelet mélyéből, s hogy a kor decentralizáló irányzatával, sok mostoha körülmény ellenére, legalább annyira a mennyire megküzdjön.

Igy mindig képes föntartani a nemzeti élet egységét. A mi jogot veszít, a nemzet nyeri meg, nem pedig egyesek

és a vidék szervezete. Az első Árpádoknak csaknem abszolút hatalmából fokról-fokra a rendek felsőbbsege fejlődik ki.

Fejtegetéseimnek ez az eredménye visszavisz kutatásaim tulajdonképpeni céljához: annak a kitüntetéséhez, hogy miért és miképpen történt ez az átalakulás, miért és miképpen fejlődött ki Szent Istvánnak a korona túlsúlyára alapított államából Verbőczy Magyarország, a rendek jogaitól korlátolt monarchia.
